

„A magyarságnak már nincs hova hátrálnia”: radikális jobboldali tiltakozások 2005 és 2010 között¹

Ferencz Gábor

ferenczg68@gmail.com

Beérkezés: 2016. 08.17.

Átdolgozott változat beérkezése: 2017. 01.31.

Elfogadás: 2017. 03.14.

Összefoglaló: A tanulmány a radikális jobboldal kétezres évek közepétől fokozódó erősödésével és intézményesülésével foglalkozik. A mozgalmi szervezetek mozgósító törekvései, például bizonyos tiltakozási formák és értelmezési keretek, kitüntetett szerepet játszanak ebben a folyamatban. A kormányellenes tiltakozáshullám első harmadát tömeges utcai demonstrációk, részben pedig spontán és diffúz erőszakos cselekmények jellemzik. A konfliktusra a kormány a tiltakozási lehetőségek drasztikus szűkítésével válaszolt (pl. a gyülekezési jog megsértésével). A represszió hatására megváltozott a tiltakozások támogatói bázisa és célja, így a tiltakozások radikálisabb szereplői kerültek előtérbe a médiában. A szimbolikus erőszak növekedésével megjelentek a földalatti csoportok, amelyek révén az erőszak egyre szervezettebbé és súlyosabbá vált. A politikai megosztottság és a nagymértékű elégedetlenség részben legitímálta a radikalizálódást. A tanulmány elméleti kerete a politikai lehetőségstruktúra kontextuális látásmódját igyekszik ötvözni a kollektív cselekvés stratégiai megközelítésével.

Kulcsszavak: média, politikai erőszak, politikai és diszkurzív lehetőségek, radikális jobboldali mozgalom, stratégiai megközelítés, tiltakozási hullám

Az elmúlt másfél évtizedben Európa-szerte megfigyelhető a radikális jobboldali pártok és mozgalmak erősödése. A politikai agendák alapján körvonalazható egy antiliberalis, etnocentrikus, a rend és a hierarchia pártján álló nemzetközi mozgalomcsalád, amely sikeresen lovagolja meg a bevándorlókkel, az elitekkel és a globalizációval kapcsolatos ellenérzéseket, tematizálja a diskurzusokat, mozgósítja a szimpatizánsait (Carter 2005; Hirsch Hoefler–Mudde 2013). Az irányzat a kétezres években Magyarországon is fellendült, vezető szereplője a Jobbik Magyarországiért Mozgalom lett. A kutatások többsége a pártra összpontosított, azonban a mozgalom radikalizálódását illetően számos kérdés tisztázatlan maradt. A Jobbik sikerét a kutatók egy része az attitűdök és értékpreferenciák változása felől közelítette meg (Krekó és mtsai 2011), mások szerint viszont a gazdasági válság és a társadalmi lecsúszás fenyegetése keltette fel az erőskezdő vezető iránti vágyat (Grajczjár–Tóth 2011). Egyik magyarázat sem tud azonban számot adni a mikro- és a makroszint közötti közvetítő mechanizmusokról, arról, hogy milyen folyamatok (pl. új szerve-

¹ A szerző ezúton is köszöni Heller Máriának és az anonim bírálóknak a tanulmánnyal kapcsolatos észrevételeit.

zeti struktúrák, értelmezési keretek létrehozása stb.) révén váltak jelentős politikai szereplővé a korábban marginális helyzetű szervezetek, mivel kizárólag a radikalizmus keresleti oldalát veszik figyelembe. Ezen folyamatok feltárása szempontjából rendkívül hasznosak azok a vizsgálatok, amelyek a média napirendjének alakulásán (Karácsony–Róna 2010), a szubkultúra és az újnacionalizmus (Feischmidt és mtsai 2014; Róna–Sőrés 2012), illetve az internetes hálózatok szerepén (Jesko és mtsai 2012; Róna–Sőrés 2012) keresztül közelítették meg a radikális jobboldal térnyerését. Jelen tanulmány célja a 2006 utáni tiltakozáshullám radikalizálódásának, illetve politikai kontextusának bemutatása. A feltárt összefüggések azokhoz az elemzésekhez kapcsolódnak, amelyek szerint a tiltakozások során új tiltakozási stratégiák jöttek létre (Mikecz 2014), melyek előbb a radikális üzenetek nyilvános terjedéséhez (Karácsony–Róna 2010), majd a radikális jobboldal intézményesüléséhez járultak hozzá. A választott megközelítés a mozgalmakutatás eszközeivel vizsgálja a tiltakozás radikalizálódását, továbbá a mozgalom és a társadalmi környezet interakcióját.

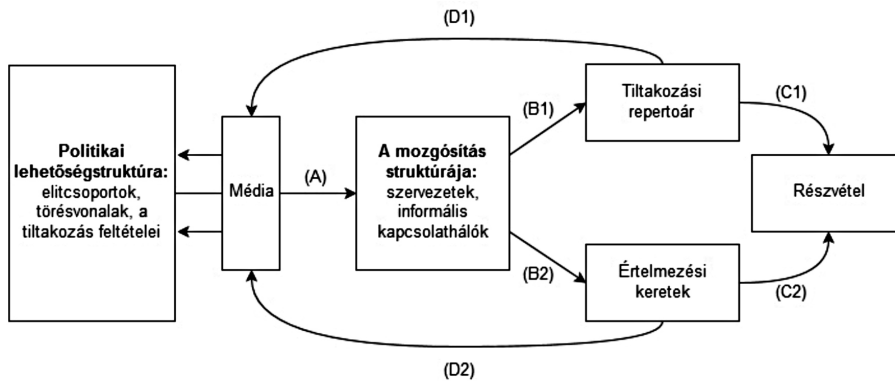
A tiltakozások keresleti oldalára irányuló kutatások a társadalomban meglévő tiltakozási potenciált vizsgálják, többek között az elégedetlenség forrásait, az érdekeket, a kollektív identitásokat és az attitűdöket. A kínálati oldalra vonatkozó kutatások viszont a részvételi lehetőségekre, a mozgalom és az abban részt vevő szerveződések jellemzőire koncentrálnak. A tiltakozás keresleti és kínálati oldala a mozgósítás folyamatában kapcsolódik össze, amelyet a társadalmi mozgalmak „marketingmechanizmusaként” is emlegetnek (Klandermans 2004; van Stekelenburg et al. 2013). A tanulmány ez utóbbit, a mobilizáció dinamikáját mutatja be a 2005 és 2010 közötti tiltakozások elemzésén keresztül, amelynek segítségével nyomon követhető a kínálati oldal szervezeti megújulásának folyamata.

A mozgósítás egyes aspektusainak értelmezésekor figyelembe kell venni, hogy a törtenések összetett viszonyrendszerben zajlanak: a tiltakozások radikalizálódása a politikai és társadalmi kontextus jellemzőire, de még inkább a konfliktus szereplőinek interakciójára vezethető vissza. A tanulmány elméleti kerete ezért a politikaifolyamat-elmélet (*political process theory*) politikai lehetőségstruktúrát előtérbe helyező módszerét és a cselekvési képességet (*agency*) hangsúlyozó stratégiai megközelítést igyekszik összhangba hozni. Módszertani szempontból kutatásom az előbbi irányzathoz áll közelebb, mivel az általa kidolgozott tiltakozáskutatás (lásd Szabó 1998) eljárásait alkalmazza, ugyanakkor hangsúlyt fektetek arra, hogy a radikalizáció folyamatában nyomon követhető legyen a szereplők kölcsönhatása. Az eredmények ismertetésekor először a tiltakozási hullám szakaszaival és azok legfontosabb jellemzőivel foglalkozom (tiltakozási repertoár, témák, szerveződések, a mozgósítás mértéke stb.). Ennek célja, hogy leírja a tiltakozás körülményeit, a szereplőket, a stratégiákat és a kiváltott reakciókat. A tanulmány második részében a radikalizmus által kiváltott reakciókra koncentrálok, és a sajtóban megjelent újságcikkek elemzésén keresztül azt vizsgálom, (1) hogyan viszonyultak a bal- és jobboldali véleményformálók az erőszak szimbolikus megjelenési formáihoz, illetve (2) milyen összefüggés van a szimbolikus és a fizikai erőszak trendje között.

Elméleti keret: tiltakozás és radikalizálódás

A tanulmányban a radikalizálódást a politikai tiltakozások kontextusában értelmezem. Eszerint a radikalizálódás a tiltakozás folyamatába ágyazódik: a tiltakozók egyes csoportjai az ellenfelekkel való interakció során fokozatosan elköteleződnek a politikai erőszak mellett, jogosnak és szükségesnek vélik azt, ezzel együtt megkérdőjelezzik a társadalmi berendezkedés alapjait (Alimi et al. 2015). A szimbolikus és a fizikai erőszak formái tehát egy tágabb tiltakozási repertoár részét képezik (Tilly 2003), az egyes mozgalmi szervezetek stratégiai döntéseket hoznak, amikor használják vagy elvetik őket. Társadalmi mozgalom alatt általánosságban egyénekből, informális és formális szerveződésekből álló hálózatot értek, melyet a közös társadalmi-politikai célok, egy többé-kevésbé körvonalazható kollektív identitáshoz fűződő kötelék és a tagok közötti szolidaritás tart össze (della Porta–Diani 2006; Tarrow 1998). A mozgalmak társadalmi változásokat célzó törekvéseit, illetve a tiltakozás eszközeire vonatkozó döntési lehetőségeit többé-kevésbé tartós strukturális feltételek határolják körül (lásd 1. ábra).

1. ábra: A politikai lehetőségek és a tiltakozások kölcsönhatását bemutató modell

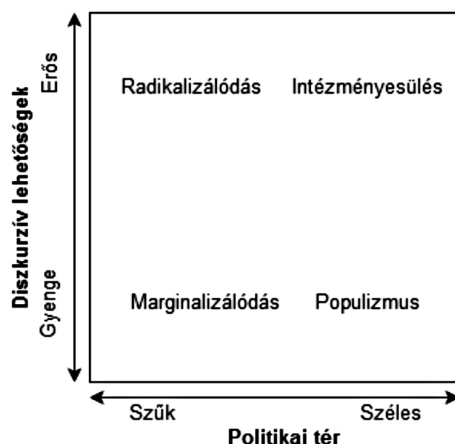

A politikai lehetőségstruktúra a politikai intézményeken és az elitcsoportokon keresztül mintegy keretbe foglalja azt a mozgásteret, amelyen belül a nem intézményesült szereplők az elégedetlenséget tiltakozásba fordíthatják (A). A tiltakozásoknak kedvez, ha a politikai intézményrendszer nem teljesen zárt, de nem is teljesen nyitott, ha az elitek erősen megosztottak, és ez a megosztottság tükrözi a meglévő politikai törésvonalakat, illetve akadnak olyan elitcsoportok, akik támogatják a mozgalmat (Kriesi 2004; McAdam 1996; Tarrow 1998). A tartós depriváció vagy akár egy-egy megrázó esemény könnyen kiválthat nagyfokú társadalmi elégedetlenséget, mégsem vezet feltétlenül kollektív cselekvéshez. Nagyon sok múlik a kínálatoldali szereplők értelmezésén, azon, hogy egyáltalán felismerik-e a kínálgó lehetőséget (Gamson–Meyer 1996). Kérdés továbbá, hogy ezek a szerveződések ren-

delkeznek-e a szükséges erőforrásokkal és elég szervezettek-e a tiltakozási potenciál mozgósításához. Ha igen, még előttük áll a feladat, hogy megfelelő tiltakozási stratégiát dolgozzanak ki (B), amellyel mobilizálják az elégedetleneket (C), illetve a médián keresztül megszólítják a közönséget (D).

A modellben nagyon fontos a média szerepe, hiszen döntően a médiából származó információkon alapulnak azok a latolgatások, amelyek révén a tiltakozók felméri a kollektív cselekvés esélyeit, de a mozgalom témáinak is a médiában kell versenyezniük a közönség figyelméért (Gamson 2005). Nem mindegy tehát, hogy a tudósítások miként számolnak be a tiltakozásokról, hogyan reagálnak a hatalom képviselői, illetve a véleményformálók a kihívásra. A mozgalom által kiváltott hatást, szűkebb értelemben egy-egy politikai üzenet terjedését a *diszkurzív lehetőségek* fejezik ki. Koopmans és Olzak a médiajelenlét és a szélsőjobboldali erőszakhulám összefüggését vizsgáló tanulmányukban a diszkurzív lehetőségek három elemét különböztetik meg. A *láthatóság* az üzenet hírértékére vonatkozik, a kiváltott reakció mértékét pedig a *rezonancia* jelöli. Amikor a véleményformálók támogatják a mozgalom követeléseit, konzonzonanciáról beszélünk, ellenkező esetben disszonanciáról. Az üzenet *legitimitása* attól függ, hogy a közéleti szereplők milyen arányban támogatják a követelést (Koopmans–Olzak 2004). A diszkurzív és az intézményes lehetőségek egyaránt befolyásolják a mozgalmak fejlődését. Koopmans és munkatársai (2005) a radikális politikai követelések (jelesül a bevándorlásellenesség) vizsgálatára kidolgozták a specifikus lehetőségstruktúra elméletét, amely az intézményes politikai részvétel lehetőségei és a politikai üzenetek nyilvános terjedésének esélyei mentén helyezi el a mozgósítás egyes lehetséges típusait (2. ábra).

2. ábra: Specifikus lehetőségstruktúra a radikális jobboldal számára

Forrás: Koopmans et al. (2005: 189)

Az alacsony szintű diszkurzív és politikai lehetőségek – radikális tiltakozási repertoár mellett – marginalizálódást eredményeznek. A diszkurzív lehetőségek szélesedése a radikális követelések médiában való megjelenésére vonatkozik, a politikai tér azonban továbbra is szűk, ezért a radikalizálódás esetében a szervezetek parlamenten kívüli mobilizációs potenciálja nő.² Az intézményesülés³ során a radikális szervezet nyilvános diskurzusokban elfoglalt pozíciója kiszélesíti a politikai teret az erős tömegbázissal rendelkező párt számára. Erre akkor van jó esély, amikor a felvetett témákban nincs megfelelő válasz a politikai elit részéről, illetve az elit nagymértékben megosztott, legitimitása alacsony, aminek következtében elegendő nyilvános tér keletkezik az alulról építkező alternatívák számára. Ha a követelések nem váltanak ki különösebb érdeklődést (pl. mert az erősebb jobboldali párt hasonló törekvéseket fejez ki), akkor a szerzők szerint a mérsékelt populizmus esélyesebb a mozgósításra.

A bemutatott lehetőségstruktúra mindössze a játékteret és a játékszabályokat biztosítja, de a konkrét lépéseket a játékosok teszik meg (Jasper 2004), a strukturális oldal után ezért meg kell néznünk, milyen stratégiai dilemmák állítják választás elé a csoportokat. A döntés nem csupán a célok és eszközök egymáshoz rendeléséről szól, hanem ezzel egyidejűleg figyelembe kell venni a külső szereplők (szövetségesek, ellenfelek, média, közönség stb.) reakcióit is. A tiltakozás több, mint a politikai akaratnyilvánítás nem konvencionális formája: egy eszközkészlet, ami tükrözi a tiltakozók értékeit és szubkultúráját (Jasper 1997, 2004). A *tiltakozási formák* közötti választás ezért mind a médiafigyelem felkeltése, mind a potenciális tiltakozók kielégítése szempontjából nagyon fontos. Nagyobb eséllyel váltanak ki rezonanciát azok az események, melyeknek a média kapuőrei hírértéket tulajdonítanak. Ebben közrejátsszik a közönség érintettsége, a helyzet drámaisága és a tiltakozók tömege. A tömegdemonstrációk szervezése azonban jelentős erőforrásokat igényel, ezért nem minden tiltakozás épül a számok logikájára (della Porta–Diani 2006). A radikális jobboldal esetében a politikailag nem korrekt retorika vagy a tiltakozások radikális jellege rövid időn belül reflektorfénybe állíthat egy szerveződést, azonban az erőszakot a közönség általában elítéli. A módszeres erőszak ezért legfeljebb zárt, militarista csoportok számára választható opció, amelyek célja nem az intézményrendszeren belüli pozíció javítása, hanem a társadalmi viszonyok teljes átalakítása (della Porta 2013).

A mozgalmi szervezetek által kidolgozott *értelmezési keretek* ráirányítják a figyelmet egy eseményre, leírják a történések láncolatát, megnevezik a felelősöket, és hogy mit kellene tenni a változás érdekében (Snow et al. 1986; Snow–Benford 1988). Ezekben az üzenetekben többnyire implicit módon megfogalmazódik a tiltakozók kollektív identitása is, ami megkönnyíti, hogy a támogatók azonosuljanak velük.

2 Caiani és munkatársai (2012) szerint a politikai lehetőségek szükségessége és az extrémizmus médiában való jelenléte az erőszak magas szintjével párosul (Egyesült Államok), miközben az intézményesült radikális pártok inkább mérséklék az agressziót (Olaszország).

3 Az intézményesülés szűkebb értelemben a pártokra és társadalmi szervezetekre vonatkozó szabályok követését, a szervezet és a tevékenység formalizálódását jelenti (Staggenborg 2013).

Minél polarizáltabb a mi-ők látásmód, annál ellenségesebben viszonyulnak a tiltakozók a szembenálló csoportokhoz (della Porta–LaFree 2012). A polarizálódás és annak nyomán a *radikalizálódás* a felek közti interakció során megy végbe. Goldstone szerint a reformok és forradalmi mozgalmak hasonló sérelmek nyomán keletkeznek, a mérsékelt és radikális célok/eszközök a hatalommal folytatott interakciók során ágaznak el (Jenkins–Form 2005). A radikalizálódás irányába tett első lépést gyakran nem is a tiltakozók teszik meg, hanem a hatalom, amikor különféle eszközökkel (pl. a törvényhozás vagy a karhatalom révén) akadályozza az elégedetlenség kifejezését. A represszió növekedésével a mozgalom mérsékelt támogatói egyre kockázatosabbnak érzik a részvételt, így a tiltakozások alábbhagynak. Ahogy csökken a tiltakozások intenzitása, az elégedetlen csoportok közötti törésvonalak kiszélesednek: a mérsékelt irányzatok inkább az intézményes megoldások felé hajlanak, a radikálisok viszont a nagyszabású társadalomátalakító célok felé, melyek érdekében radikális eszközökhöz nyúlnak (della Porta 2013; Tarrow 1998).

Összefoglalva, a tanulmányban a radikalizálódást stratégiai jellegű döntések sorozatából álló interaktív folyamatként értelmezem, amely összefügg a politikai és a diszkurzív lehetőségek változásával. A tiltakozási lehetőségek szűkülése – a megnövekedett költségek miatt – a mérsékelt tiltakozók részvételét csökkenti, de a radikálisokét nem. A radikális szervezetek előnyösebb helyzetbe kerülnek a kínálati oldalon, ám ettől még nem nő automatikusan a radikálisok iránti kereslet. A média hírértéken alapuló szelekciós mechanizmusa viszont alapvetően kedvez a radikális üzenetek terjedésének. Ahogy a radikális követelések nagyobb teret kapnak a nyilvánosságban, megváltoznak a mozgalom belső és külső viszonyai: (1) kiéleződik az intézményesülés és a radikalizálódás stratégiája között feszülő ellentét, (2) a politikai megosztottság és a nagymérvű elégedetlenség hozzájárul a radikalizmus legitímálásához.

Kutatási kérdések és módszerek

A radikális jobboldali mozgalmat a tanulmányban olyan többszörösen szervezett mezőként fogom fel, amely szervezetek és egyének formális és informális hálózatát foglalja magában (Gerhards–Rucht 1992). A kutatás kiterjed a magukat jobboldali („nemzeti”) radikálisként meghatározó pártokra és mozgalmi szervezetekre, szubkulturális és ideológiai csoportokra (a hagyományos szélsőjobboldalra), illetve erőszakos akciót végrehajtó extrémistákra (1. táblázat). A kiválasztás legfőbb szempontját a célok és/vagy az eszközök (megnyilvánulási formák) radikalitása jelenti. A radikális célok szűkebb értelemben a fennálló társadalmi-politikai viszonyok alapjainak megkérdőjelezésére vonatkoznak. A radikális eszközökhöz sorolom a társadalmi csoportokat lealacsonyító retorikát, a véleménynyilvánítás jogellenes formáit, egészen az anyagi javak és emberek elleni, fizikai sérülést okozó támadásokig.

1. táblázat: A kutatásba bevont szervezetek csoportosítása

Politikai pártok	Jobbik Magyarországért Mozgalom Párt (Jobbik), Magyar Igazság és Élet Pártja (MIÉP), Magyar Nemzeti Front (MNF)
Mozgalmi szervezetek	Betyársereg, Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom (HVIM), Hunnia Mozgalom, Lelkiismeret 88, Magyar Gárda, Magyar Nemzeti Bizottság 2006 (MNB 2006), Magyar Önvédelmi Mozgalom (MÖM), Magyarok Világszövetsége (MVSZ), Nemzeti Őrsereg
Szubkulturális csoportok	futballhuligánok, hungaristák (Magyar Nemzeti Arcvonal, Pax Hungarica Mozgalom), skinheadek
Extrémista szervezetek	Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadító Hadsereg, „Halálbrigád” (romagyilkosságok)

A tiltakozások elemzésének célja a radikalizálódás körülményeinek, illetve társadalmi hatásainak megértése. A kutatás legfontosabb kérdései ezért a mozgalom és környezete viszonyára, a mozgalom szerveződésére, illetve a radikális megnyilvánulások hatásaira vonatkoznak: (1) hogyan alakultak a tiltakozási stratégiák a tiltakozási feltételek változásával; (2) hogyan rendeződtek át a mozgalmon belüli erőviszonyok az adott időszakban; (3) hogyan viszonyultak az ellentétes politikai oldalak a radikális követelésekhez; (4) milyen összefüggés van a szimbolikus erőszak médiában való megjelenése és a fizikai erőszak között?

A tiltakozáselemzés (*protest event analysis*) feladata annak bemutatása, hogy hogyan hatott a tiltakozási feltételek változása a részt vevő szervezetek stratégiáira és a mozgalom összetételére. Koopmans és Rucht (2002: 231) meghatározása szerint „a tiltakozások a politikai ellenfeleknek, szimpatizánsoknak, döntéshozóknak és a szélesebb nyilvánosságnak címzett üzenetek”. A hagyományos politikai cselekvéseken (pl. szavazás, lobbizás) túl a tiltakozás elsősorban a figyelemfelhívásnak, a követelések nyilvánosá tételének az eszköze, amellyel a résztvevők valamilyen társadalmi vagy politikai hatást próbálnak elérni. A mozgalomkutatásban széles körben alkalmazott tiltakozáselemzés a kvantitatív tartalomelemzés speciális változata. A politikaifolyamat-modellhez jól illeszkedő eljárás – standardizált kérdőív használata mellett – nagy mennyiségű szövegből idősoros numerikus változókat hoz létre, melyek képesek megragadni a politikai kontextus hatásait a tiltakozásokra vonatkozóan (Hutter 2014). Az elemzés lépései:

1. *Az elemzett időszak meghatározása:* a kutatás a 2005. január 1-je és 2010. december 31-e közötti tiltakozásokkal foglalkozik, amelyek szervezői vagy résztvevői radikális jobboldalhoz kötődő szervezetek.

2. *A kutatás elemzési egységének definiálása:* az elemzési egység a tiltakozási esemény, amely esetünkben magában foglalja a konvencionális és a nem konvencionális megnyilvánulásokat, illetve a tiltakozások szereplőinek széles skáláját (Koopmans–Rucht 2002). A megfelelő esemény ismérvei: (1) politikai céllal rendelkezik, (2) a radikális jobboldalhoz köthető és (3) a parlamentáris politizáláson kívüli cselekvésre vonatkozik (pl. a törvényjavaslat már nem tartozik bele) (Caiani et al. 2013; Koopmans–Statham 1999).

3. Az adatforrás kiválasztásakor alapvető szempont, hogy a forrásanyag az elemzett időszak egészében rendelkezésre álljon, elég tág legyen ahhoz, hogy a célcsoporthoz köthető események megjelenjenek benne, és végül könnyen hozzáférhető legyen (Szabó 1998). Az MTI online hírarchívuma megfelel a fenti kívánalmaknak. A szervezetek nevével történő kulcsszavas keresés megkönnyítette a célcsoporthoz tartozó hírek összegyűjtését, hátulütője azonban, hogy a nagyszámú találat miatt rendkívül munkaigényes. Az újságokkal szemben a hírügynökségi adatforrás mellett szól, hogy kisebb a szelektivitás mértéke (több eseményt rögzítenek, mint amennyit a hírlapok közölnek), a hírek nagymértékben standardizáltak, ezáltal kisebb mértékű az újságírói szubjektivitás, kiterjedt tudósítói hálózattal rendelkeznek, így gyakran még a kistélepüléseken tartott eseményekről is készül beszámoló, továbbá a célcsoportba tartozó szervezetek eredeti közleményei is megjelennek az oldalon.

4–5. *Mintavétel és kódolás:* a minta összeállítását és az esetek kódolását a tanulmány szerzője végezte, az ebből eredő torzítási lehetőségeket – a módszertani ajánlásoknak megfelelően – a már említett kiválasztási kritériumok pontos alkalmazásával és az adatrögzítéshez használt kérdőív standardizálásával próbáltam kiküszöbölni (lásd: Hutter 2014: 353). A teljesség érdekében a célcsoporthoz köthető valamennyi tiltakozás az adatbázisba került. A változók paramétereinek kialakításához és a kódok definiálásához egy már alkalmazott vizsgálat eljárásaira támaszkodtam (lásd: Koopmans 2002). A létrehozott változók: időpont; helyszín; szervezetek; tiltakozási forma; tiltakozási témák; értelmezési keretek; „kinek a nevében?”; címzett; reakció; az események lefolyása; résztvevők száma. A kódolást tekintve a kemény változók (időpont, hely, érintett szervezetek, a tiltakozás témája és formája, címzettek) a legkönnyebben azonosítható elemei a szövegnek. A puha változók, mint az értelmezési keretek, hogy kire, milyen általánosabb érdekre hivatkoznak a tiltakozók, nem mindig világosak, ezért összetettebb értelmezést igényelnek (ezekkel egy másik tanulmányban foglalkozom). A kiváltott reakciók/hatások (pl. elutasítás, ellendemonstráció) gyakran csak más szövegekből rekonstruálhatók, az esemény lefolyásáról (békés, provokatív, agresszív), illetve a résztvevők számáról (esetenként társadalmi összetételéről) viszont jó eséllyel találunk információkat, amelyek viszont kevésbé megbízhatók.

A tanulmány második felében a radikális stratégiák által kiváltott reakciókra koncentrálok. A radikális megnyilvánulások közül kiemelem a 'cigánybűnözés' kifejezés használatát, illetve a Magyar Gárda tevékenységét, mivel elsősorban ezeket tekintem a radikális jobboldal legnagyobb hatással bíró innovációinak. Az elmélyült politikai megosztottság alapján feltételezem, hogy a bal- és a jobboldali véleményformálók eltérően viszonyultak ezekhez a radikális megnyilvánulásokhoz, ami legalább részben legitimálhatta a radikalizmust. A mozgalmakon belüli hatásokra vonatkozóan pedig azt feltételezem, hogy a szimbolikus erőszak („cigánybűnözés”, Magyar Gárda) médiajelenléte és a fizikai erőszak mértéke között jelentős összefüggés áll fenn. Elsőként azt vizsgálom, hogy a hírlapok mekkora hírértéket tulaj-

donítottak a 'cigánybűnözés' kifejezésnek és a Magyar Gárdának, milyen mértékű rezonanciát váltottak ki a véleményformálók körében, illetve hogyan alakult az üzenetek terjedésének dinamikája. Ezt követően összehasonlítom a szimbolikus és a fizikai erőszak alakulását. Az elemzéshez a mérőeszközt Koopmans és Olzak (2004) tanulmánya alapján alakítottam ki. A *láthatóságot* a „cigánybűnözéssel” és a Magyar Gárdával foglalkozó újságcikkek számával és elhelyezkedésével (címlap, belső oldal), illetve a kifejezés a címben és/vagy a leadben való előfordulásával mértem. A rezonancia mértékét a cikkben megjelenő reagálások fejezik ki, ezen belül a *disszonancia* az elutasítást, a *konszonancia* pedig az egybehangzó, megerősítő kijelentések számát méri (amibe nem számítanak bele a radikális szervezetektől származó vélemények). A megnyilvánulások *legitimitása* végül az egyetértő nyilatkozatok összes kijelentésen belüli arányával egyenlő. A mintát a *Magyar Nemzet* és a *Nép-szabadság* digitalizált változatának 2006. október 16. és 2010. december 31. között megjelent hétfői, szerdai és pénteki számából állítottam össze.

Radikális jobboldal a tiltakozási hullám alatt

Minden tiltakozási hullámnak van kezdete, amikor a tiltakozás szétterjed a társadalmi csoportok között. Tarrow (1998) a következőképp jellemzi az expanzív szakaszt: (1) a kollektív cselekvés gyorsan terjed, mivel a már létező társadalmi mozgalmak lehetővé teszik, hogy mások is csatlakozzanak; (2) innovatív tiltakozási formák; (3) új értelmezési keretek kidolgozása; (4) a szervezett és a szervezetlen résztvevők egyidejű jelenléte; (5) intenzív információáramlás és interakciók a tiltakozók és a hatalom között. A tiltakozások elérik a csúcspontjukat, miközben a mozgalmi szervezetek egymással is versengenek, sőt hatalmi és ellenmozgalmi hatások befolyásolják az alapkonzfliktust. A mozgósítás kimerülésével gyakran új stratégiák bontakoznak ki, nem ritka a belső polarizálódás, azonban – amennyiben a tiltakozások nem csapnak át egy újabb hullámba – a végkifejlet többnyire a stabilizálódás irányába tart (Koopmans 2004).

A tiltakozáshullám szakaszokra bontásához és elemzéséhez a tiltakozás formáinak kategorizálására van szükség (lásd 2. táblázat). A kategóriák kialakításához egy olyan nemzetközi radikalizmuskutató megfontolásaira támaszkodtam (Caiani et al. 2012), amely a tiltakozási repertoár széles körét figyelembe veszi, így általa nemcsak a radikalizálódás, hanem a deradikalizálódás folyamata is vizsgálható. A politikai követelések kifejezésének *konvencionális* eszköztára valamilyen intézményes közvetítéssel működik: a szervezet a médiához fordul, hogy felhívja valamire a figyelmet, vagy hivatalos úton próbál hatást elérni. A *demonstratív* tiltakozási formák szinte mindennaposak a demokratikus államokban, a rájuk vonatkozó szabályokat törvények rögzítik, megkülönböztető jegyük, hogy (legalább egy) adott témában próbálják mozgósítani a szimpatizánsokat. Azokat a rendezvényeket, melyeknek elsődlegesen nem a demonstráció a céljuk, hanem a szimpatizánsok kol-

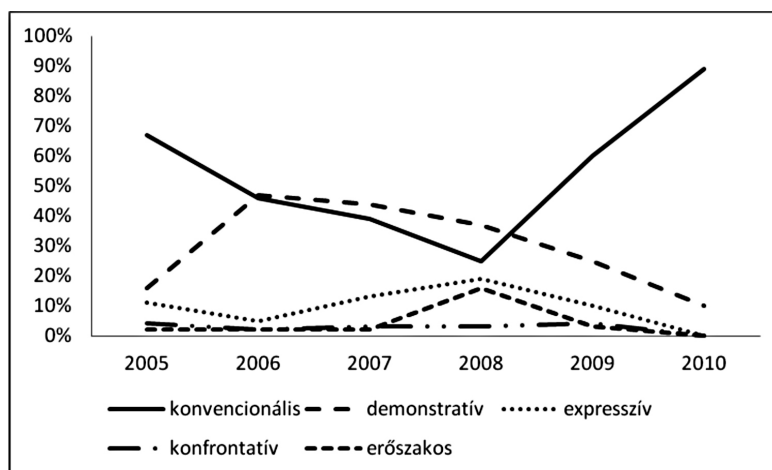
lektív identitásának megerősítése, az *expresszív* kategóriába soroltam. A *konfrontatív* tiltakozások átlélik a törvényesség határait, de nem erőszakosak, céljuk egy másik szervezet vagy intézmény megzavarása, illetve a hatósági intézkedéssel szembeni ellenállás (pl. ülősztrájk). Az *erőszak* szervezethez tartozik, amennyiben az erőszak az interakcióban álló felek között tör ki és terjed szét (pl. egy legális demonstráción), ettől megkülönböztetem a szervezett erőszakot, amelyet extrémista csoportok készítenek elő és hajtanak végre. Az erőszak lehet szimbolikus (pl. közösség elleni izgatás) és lehet fizikai, utóbbi irányulhat tárgyak vagy személyek ellen.

2. táblázat: A tiltakozási formák kategorizálása

Tiltakozási repertoár	
konvencionális	közlemény, sajtótájékoztató, nyílt levél, feljelentés, beadvány, petíció, szervezetek alakítása, médiakampány
demonstratív	utcai demonstráció, politikai gyűlés, aláírásgyűjtés
expresszív	kulturális rendezvény (pl. koncert, megemlékezés)
konfrontatív	rendzavarás, illegális demonstráció
erőszakos	szándékos rongálás, utcai zavargás, emberek elleni támadások

Saját szerkesztés Caiani et al. (2012: 79–80) alapján

3. ábra: Tiltakozási repertoár 2005 és 2010 között (N=1005)

A 3. ábra szemlélteti a tiltakozási hullám szakaszainak meghatározását, amelyeket egyes tiltakozási formák dominanciája jellemez. A 2002-es választási kampányig visszatekintve meglehetősen kiegyezett és tartós bal-jobb oldali szembenállás

figyelhető meg, amely során kialakultak a mozgósítás hálózatai (pl. a polgári körök, informális társaságok), újfajta tiltakozási formái (spontán tüntetések), illetve a legfontosabb értelmezési keretek („csalás”, „kommunisták” stb.) (Szabó 2004) – vagyis 2006-ra az expanzió több attribútuma adott volt. Ezt az időszakot *látens szakasz*nak nevezem. A tiltakozási hullám *expanzív szakaszában* (2006. szeptember közepétől) az utcai demonstrációk alkották a tiltakozási repertoár nagy részét. Összességében százezres nagyságrendű tüntetések zajlottak Budapest és a nagyvárosok közterületein, amelyekben a társadalom legkülönbözőbb csoportjai (pl. gazdák, egészségügyi dolgozók, diákok, radikálisok) vettek részt. A kormány lemondását követelő tiltakozások a következő években is folytatódtak (egészen 2010-ig), azonban a helyszínek és a résztvevők száma jelentősen csökkent. A 2007 ősztől kezdődő *radikális szakaszban* a tiltakozások témája és szervezeti bázisa részben átalakult: a radikális szervezetek nyomán előtérbe kerültek a cigánysággal kapcsolatos társadalmi problémák, extrémista csoportok pedig erőszakos akciókat hajtottak végre. 2009-től a demonstrációkkal szemben túlsúlyba kerülnek a politikai kampányesemények, sajtótájékoztatók és közlemények, amelyek a *deradikalizálódás* szakaszát jelzik.

Megosztottság és útkeresés: 2006 őszeig

A látens szakasz egyik legfontosabb vonása, hogy a radikális jobboldal zöme 2002 és 2006 között a kormányellenes mozgósítás részeként vett részt az eseményeken (pl. 2005-ös gazdatüntetés), jelentősebb mozgósításra önállóan nem volt képes. Megfigyelhető továbbá a legális és illegális akcióformák kettőssége, valamint jogi beadványok (a választási bizottsághoz és az Alkotmánybírósághoz), spontán tüntetések (pl. a Kempinski Hotel előtt) és törvénybe ütköző akciók (Erzsébet hídi blokádnak) formájában az intézményes és a radikális szereplők közti munkamegosztás (Mikecz 2014; Szabó 2004).

A 2005 és 2006 ősze közötti tiltakozások legfőbb címzettjei a politikai elit, a kormány és a kormánypártok, az önkormányzatok, illetve az állami szervek. Az események túlnyomó többsége a választási szövetséget kötött MIÉP-hez és Jobbikhoz, valamint a HVIM-hez és az MVSZ-hez fűződik, a tiltakozási formák több mint kétharmada a konvencionális eszköztárból való (közlemények, petíciók). Fontos megjegyezni, hogy az együttműködések (a Jobbik és a HVIM kivételével) nem voltak tartósak, sőt a MIÉP és a Jobbik, illetve a MIÉP és az MVSZ közötti ellentétek időre fellángoltak. A legfontosabb tiltakozási témák az elit és a kormány politikájának elutasítására (szociális problémák, liberalizmus, média), illetve a társadalom válságtüneteire (homoszexualitás, drog, keresztényellenesség, demográfiai és egészségügyi helyzet, a határon túli magyarokat ért támadások) vonatkoztak.

Az expresszív események elsősorban megemlékezések, kulturális rendezvények, melyeknek a kollektív identitás ápolása és a politikai szocializáció a céljuk, mint például a HVIM által szervezett Magyar Sziget nevű rendezvénysorozatnak. Ugyancsak

a HVIM a fő szervezője a Trianon-felvonulásoknak, amelyeken négy-ötezer fő is részt vesz. A hagyományos szélsőjobboldal legfontosabb rendezvénye a Becsület Napja, amellyel az 1945. február 11-i, a budapesti ostromgyűrűből történő kitorés során elesett katonák emléke előtt kívánnak tisztelegni. 1997 és 1999 között a Budai várban tartott megemlékezések szervezője a hungarista Magyar Nemzeti Arcvonal volt. A Viking Klubban történt 1999-es incidens után nem tartottak központi ünnepséget, sőt a Györkös István vezette bőnyi szervezet szakított a skinheadekkel. 2003-tól a Vér és Becsület Kulturális Egyesület, majd egyéb szervezetek (Pax Hungarica, Hungaria Skins stb.) vették át a szervezést. A hozzávetőlegesen ezerfős rendezvényeken más országokból származó skinheadek is részt vesznek (Varga–Keresztes 2013).

A bemutatott szakaszban a radikális jobboldal egymással konkuráló, de egyaránt marginális politikai helyzetű szervezetek fragmentált halmazát jelentette, amely nem talált magának számottevő mozgósításra alkalmas politikai ügyet és realizálható célokat. A jobbközép parlamenti pártok nem voltak a heterogén radikális irányzatok szövetségesei, a Fidesz „egy a tábor, egy a zászló” elvén alapuló politikája pedig erősen a radikális jobboldal önállósodása ellen hatott. Mindezek ellenére a későbbi tiltakozások szempontjából nagyon fontos volt ez az időszak, mivel új tiltakozási formák jöttek létre, és ekkor épültek ki a mozgósítás bázisául szolgáló informális kapcsolathálóok.

Intenzív mozgósítás: 2006 ősze

A 2006-os választások után bejelentett megszorítások újból felszították a kormányellenes hangulatot, a szlovák nagykövetség előtt tartott demonstrációk augusztus végén pedig mozgósították a radikális jobboldal egy részét. Gyurcsány Ferenc miniszterelnök 2006. szeptember 17-én nyilvánosságra került „őszödi beszéde” *morális sokkot*⁴ és hónapokig tartó országos tiltakozáshullámot generált. A tiltakozók úgy értelmezték, hogy az új kormány elvesztette a legitimitását („végighazudtuk az utolsó másfél-két évet”), ezért a kormányfőnek azonnal le kell mondania – ehhez a követeléshez csatlakoztak az ellenzéki pártok is. Szeptember 18-án már tízezer fős tömeg szólította távozásra a miniszterelnököt a Parlament előtt, később a tüntetők egy része az MTV székházához vonult, ahol a követeléseik beolvasását akarták elérni, majd az éjszaka folyamán „megostromolták” az épületet.⁵ Az elégtelen rendőri biztosítás, a felek közti párbeszéd hiánya, a tüntetők összetétele és túlereje az utóbbiak javára döntötte el az összecsapást. A rendőri vezetés kudarcát nemcsak az ellenzék, hanem a kormány is nyilvánosan kritizálta, és a továbbiakban határozottabb fellépést várt el a szervevtől – ami meg is valósult, ám nagyon gyakran a törvényesség rovására. Szabó Máté (2007) szerint a rendőrség stratégiájának ellentmondásossága és a közvélemény megosztottsága radikálisabb irányba terelte

4 Egy váratlan esemény által kiváltott indulat, amely cselekvésre ösztönözi az egyént, akár személyes kapcsolatok vagy bármilyen mozgalmi kötődés nélkül is (self-recruitment) (Jasper 1997).

5 Index (2009. 09. 19.): Csata a Szabadság téren – ostrommal foglalták el az MTV-t. <http://index.hu/belfold/ost060919/>.

a politikai akciókat, amelyek éppen a polarizáltság miatt némi legitimitációra is igényt tartottak. A 2006-os „forró ősz” erőszakos eseményei, a demonstrálók „túlkapásai” nem tervezett akciók, hanem spontán eszkalálódó tömegjelenségek voltak, kibontakozásuk közvetlenül a szemben álló felek interakciójából adódott. Jellegzetességük, hogy többségüket kisebb csoportok követték el egy-egy békés szándékú demonstráció „kísérő eseményeként”.

A következő hetek a 2002-es tiltakozások óta megfigyelhető kettősség jegyében teltek. Amíg a szélsőségesek, futballultrák kisebb létszámú, spontán utcai akciókban vettek részt (lásd NBH 2007), addig a „Kossuth tériek” permanens tiltakozására a professzionalizálódás jellemző. A demonstrálók már az első napokban megalapították a Magyar Nemzeti Bizottság 2006 (MNB 2006) nevű szervezetet, amely a téren összesereglett, eltérő politikai irányultságú csoportok koordinálására, a célok integrálására, a formális és normatív keretek, az erőforrások megteremtésére, a demonstrálók motivációs és fizikai szükségleteinek kielégítésére törekedett (bővebben: Mikecz 2014). A több ezer (esetenként tízezer) tiltakozót mozgósító rendezvényeken ellenzéki politikusok, értelmiségiek, civilek, aktivisták tartottak beszédeket – egyes radikális szereplőkre azonban nem mindig volt egységes fogadókészség.⁶

A kormány és a rendőri vezetés lépései mindeközben a gyülekezési jog korlátozására, a tiltakozás konfliktuspotenciáljának csökkentésére irányultak (Szabó 2007). Ennek legnyilvánvalóbb példája a Kossuth tér „művelési területté” nyilvánítása, amelyre hivatkozva az október 23-i ünnepek előtt eltávolították a demonstrálókat a térről.⁷ Az októberi események hosszú időre magukra vonták a közvélemény figyelmét, a rendkívül megosztott diskurzusban kiemelt helyett kapott az azonosítójelvény nélküli rendőri egységek tagjainak viselkedése, a tömegosztatásokhoz használt kényszerítőeszközök (pl. gumilövedék, vipera) jogszerűségének megítélése. Látható, hogy a tüntetések rendőri kezelése a meggyőzésre, kölcsönös informálásra épülő felügyelet irányából rövid idő alatt képes a represszív karhatalmi kontroll irányába elmozdulni. A média által felerősített megosztottság mellett a rendőri jogsértések, a beavatkozások differenciálatlansága és brutalitása, végül mindezek megtorlatlanul maradása (Bodoky 2008) hozzájárultak a tiltakozás radikalizálódásához.⁸ 2006 és 2008 között a rendőrség békés tüntetéseket oszlatott fel, diszkriminált a rendezvények engedélyezésekor, amivel gyülekezési jogot sértett – összességében kockázatosabbá tette a részvételt a tiltakozók számára.⁹

A demonstrációk egészen a 2010-es országgyűlési választásokig folytatódtak, de az október 23-i erőszakos események után már csökkent a kormányellenes tiltako-

6 MTI (2006. 09. 18.): Tüntetés a Parlamentnél – Csurka István új magyar világot hirdet.

7 MTI (2006. 10. 23.): Felszámolta a rendőrség a Kossuth téri tüntetést.

8 A 2006. október 23-i eseményekről egy tüntető: „... úgy voltam a tévé előtt, most szétbaszunk, láttuk ezeket a... szétverik az embereket, mamákat ütök gumibotokkal. Mondom, itt vége, fölme gyünk, aztán itt gyilkosság lesz, vagy nem tudom, ezt nem lehet bírni. (...) ugye a rendőrt az ember nem szívélte, már a szurkolói mivolta miatt sem, de amit látott, meg az egész Gyurcsány ellen érzett ellenszenvét, meg gyűlöletét akkor azért belevitte azokba a dobásokba. Most lehet mondani, hogy az a rendőr az mit tett, de leszárom, mert a tüntetésnél ilyen nincs, ezt nem mérlegeled” (saját interjú).

9 MTI (2008. 05. 01.): Visszás rendőri gyakorlat, hiányzó garanciák – a gyülekezési jog érvényesülését vizsgálta az ombudsman.

zók létszáma. A tudósítások elemzése alapján az őszi demonstrációk több tízezres megmozdulásait a Kossuth tér „elvesztése” után pár száz, maximum néhány ezer főt számláló demonstrációk váltották fel, amelyeken több incidens fordult elő.¹⁰ A radikális jobboldal legfontosabb szervezetei (HVIM, Jobbik, MIÉP) a tiltakozási hullám kezdete óta jelen voltak az utcákon, sőt a szervezésből is kivették a részüket, mégsem váltak a kormányellenes tiltakozások főszereplőivé, mivel a mérsékeltbb jobboldal jóval nagyobb tömegben mozgósította a híveit. Bár a demonstrációk 30 százalékaért felelős, radikális jobboldali személyiségeket is soraiban tudó MNB 2006 igyekezett kulcsszerepbe kerülni a nagyszámú szervezet között, nem vált olyan „mezomobilizációs” szervezetté, amely hosszabb távon koordinálta és közös célok mentén integrálta volna a különböző csoportokat (Gerhards–Rucht 1992), ezért egyre jelentéktelenebbé vált a 2007-től kibontakozó radikális stratégiák mellett.

Radikalizálódás, extrémizmus: 2007 szeptemberétől 2009 végéig

A politikai elitben kialakult patthelyzet, a tüntetések intenzitásának csökkenése és a rendőri fellépés szigorodása miatt a tiltakozók egy része kevésnek érezte a demonstrálás lehetőségeit, ezért új megoldásokat keresett a kormány megdöntésére. A fennálló intézményrendszerrel párhuzamosan működő „árnyékállam” felépítése volt a célja a vármegyes Toroczkai László által szervezett Mi Magunk Mozgalomnak (utalás az ír Sinn Féinre), majd a 2007 áprilisában Budaházy Györggyel közösen elindított Hunnia Mozgalomnak.¹¹ Tevékenységük áttekintése alapján elsősorban nem a szimpatizánsok mozgósítása volt a szervezet fő célkitűzése, hanem hogy összegyűjtse azokat az elkötelezett nemzeti radikálisokat, akik nem csupán a kormányt akarják elzavarni, hanem „egy új államot akarnak felépíteni”.¹²

2007. augusztus 25-én ünnepélyes keretek között, ismert jobboldali közéleti személyiségek (Bencsik András, Für Lajos, Wittner Mária stb.) támogatásával letette esküjét a Magyar Gárda Mozgalom első 56 tagja. A mozgalomhoz kapcsolódó egyesület elnöke, a Gárda megalapítója Vona Gábor, aki egyben a Jobbik elnöke is. Az avatáson tartott beszédében az egyik alapító tag fogalmazott úgy, hogy a Magyar Gárdát Gyurcsány Ferenc miniszterelnök hívta életre akkor, amikor a „magyarságnak már nincs hova hátrálnia”.¹³ A szervezettel kapcsolatban négy jellegzetességet szeretnék kiemelni, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy a radikális jobboldal kilépjen a marginális helyzetéből. (1) A Gárda tevékenységét hatalmas *médiaérdeklődés* övezte, az első rendezvényén háromezer szimpatizáns és kb. 500–1000 ellentüntető jelent meg, ami jelzi, hogy az avatások a radikális jobboldal addigi legnagyobb nyilvános sikerei közé

10 MTI (2007. 03. 15.): Tüntetőik indultak a Nemzeti Múzeumtól a Terror Háza Múzeum irányába.

11 Idézet az Elkezdődött... Mit akarunk? című nyilatkozatból: „Felismerve azt is, hogy a jelenlegi rendszert belülről megváltoztatni nem lehet, pótcselekvések (aláírásgyűjtés, népszavazás, tüntetések) helyett egy a magyar történelemben eddig páratlan (csupán a XIX. századi passzív ellenálláshoz vagy az ír szabadságharchoz hasonlítható) módszerhez folyamodtunk: felépítjük, helyreállítjuk az eredeti Magyarországot, amely megerősödve átveheti az irányítást a Gyurcsány-féle Köztársaságtól.” A <http://www.torockkailaszlo.hu> című weboldal már megszűnt, de a tartalmának egy része elérhető a következő címen: <https://web.archive.org/web/20071213175048/http://www.torockkailaszlo.hu/?q=node/145>.

12 <https://web.archive.org/web/20080827105030/http://www.hunnia.org/index.php>.

13 MTI (2007. 08. 25.): Letették esküjüket a Magyar Gárda tagjai.

tartoznak. (2) A Gárda eseményei átformálták a tiltakozási hullám alapvető ütközési pontját: immár nemcsak az elit elleni tiltakozás, a kormány leváltása és a „köztársaság helyreállítása” volt a tiltakozások fő mozgatója, hanem a *közvetlen társadalmi veszély* (a cigánysághoz társított problémák súlyossága), amire válaszul létrehozták a „nemzeti önvédelmet”. A radikalizmus korábbi megnyilvánulásaival összevetve alighanem ez a legfontosabb újdonság, amely egybevágott a keresleti oldal elképzeléseivel. (3) A Jobbik, a Magyar Gárda és a szövetségeseik (HVIM, MÖM, Nemzeti Őrsereg stb.) tevékenysége megváltoztatta a radikalizmus *szerveződését*. Korábban a radikális és szélsőjobboldali pártok, mozgalmak nagyvárosi jelenségnek számítottak, a vidéki tiltakozások viszont kevesebb erőforrás felhasználásával és nagyobb politikai haszonnal kecsegtettek. Az esetenként több ezer, de általában 3–500 főt mozgósító demonstrációk és egyéb rendezvények kétharmada a radikálisok új centrumához kötődött. Az országos kiterjedésű, elképesztő tempójú, naponta több települést érintő Gárdatorzások integrálták a szervezeti hiányosságokkal küzdő mozgalom hálózatát.¹⁴ (4) Az *ellentüntetők* (pl. Olaszliszka, Tatárszentgyörgy, a Broadway jegyiroda), a hazai és nemzetközi tiltakozások jelzik, hogy a közvélemény egy része ekkor kezdte igazán fenyegetőnek érezni a radikális jobboldal jelenlétét a nyilvánosságban. Az ellendemonstrációk zöme a kormányoldalhoz, antifasiszta, cigány- és jogvédő szervezetekhez kötődött, így ezek a „találkozások” mintegy színre vitték a tiltakozást megalapozó konfliktust, ami kétségtávolul hozzájárult a kollektív identitás megszilárdításához.

A paramilitáris szervezeteknek számos fajtája létezik, a Magyar Gárda létrehozóinak stratégiája formálisan az *intézményesülésre* irányul (egészen a bíróság 2009-es jogerős feloszlató határozatáig), ezt támasztja alá a szervezet bejegyztetése, a működés civil szervezetekhez hasonló szabályozása és a csatlakozás nyitottsága. A külsőségek a figyelemfelhívás és a kollektív identitás kifejezésének eszközei (utcai harcokhoz ez az egyenruha egyébként is alkalmatlan), a Gárda felvonulásainak tehát nem a közrend megzavarása volt az explicit céljuk, esetenként azonban provokatív szóváltásokig, kisebb-nagyobb incidensekig fajultak a demonstrációk.¹⁵ Az intézményesülés stratégiájának ellentmond, hogy a külsőségek, a kirekesztő beszédek¹⁶ a szimbolikus erőszak megnyilvánulásai akkor is, ha közvetlenül nem váltottak ki fizikai erőszakot. A Magyar Gárda egész tevékenységét ez a kettősség jellemezte: a nyilvánosság irányába a szervezet képviselői a Gárda pozitív oldalát igyekeztek kidomborítani (pl. karitatív szolgálat, bajtársiasság, hagyományőrzés), a demonstrációk előadói azonban a rasszista kijelentésekkel („selejt népcsoport”)¹⁷ a politikai céljaik érdekében használták fel a cigányellenesség potenciális mozgósító erejét.

14 [https://web.archive.org/web/20080301000000, http://magyargarda.hu](https://web.archive.org/web/20080301000000/http://magyargarda.hu).

15 MTI (2009. 11. 15.): Tömegverekedés Sajóbáonyban, az oda vezető utat a rendőrség lezárta.

16 MTI (2007. 12. 09): A Magyar Gárda felvonulása Tatárszentgyörgyön.

A demonstráción Biber József, a Jobbik alelnöke úgy fogalmazott: a Jobbik rendet akar Magyarországon és megvédi az állampolgárokat minden bűnözőtől. Kijelentette: szorgalmazza a halálbüntetés visszaállítását és új cigányprogramot hirdetnek. A Jobbik szerint el kell törölni a romákkal szemben alkalmazott pozitív diszkriminációt, véleményük szerint a cigányság problémáját csak szegregációval lehet megoldani.

17 MTI (2009. 10. 16): Szógi Lajos halálának évfordulójára emlékezett a Jobbik.

A be nem jegyzett, hivatalos szabályzattal és nyilvántartással nem rendelkező szerveződések részben a Gárda szakadásai mentén, részben pedig új szervezeti identitások felépítésével kezdtek el szaporodni 2008-tól. Az intézményesülés ellehetetlenülése után a *radikális stratégiát* folytató szervezetek célja továbbra is a figyelemfelkeltés maradt. Ehhez lényegében ugyanazt az eszköztárat alkalmazták, azonban gyakrabban lépték át a törvényesség határát. Egyes szervezetek a jelentkezők kiválogatására és kiképzésére is nagyobb hangsúlyt fektetnek, tagjaiktól mélyebb elkötelezettséget várnak el, ezért zártabb szerveződésnek tekinthetők. A „radikális önvédelmi szervezetek”, mint például a Betyársereg, nyíltan vállalják a kapcsolatot a hungarista és nemzetiszocialista ideológiát képviselő szervezetekkel,¹⁸ egyúttal közvetítő szerepet töltenek be a szétaprózott szubkultúrák világában.

3. táblázat: A demonstrációk jellemzőinek változásai

	Látens szakasz			Expanzív szakasz			Radikális szakasz		
a legaktívabb szervezetek	MIÉP, Jobbik, HVIM			MNB 2006, Jobbik, HVIM, MVSZ			Jobbik, Magyar Gárda, MNB 2006, HVIM		
helyszínek	B: 59%	V: 41%	F: 0%	B: 66%	V: 34%	F: 0%	B: 55%	V: 31%	F: 14%
a demonstráció címettjei	kormány, önkormányzatok, állami szervek, média			kormány, rendőrség			kormány, cigányok, nagykövetségek		
a legfontosabb témák	kormányellenesség, média, deviancia			a kormány lemondatása, elitellenesség			„cigánybűnözés”, elitellenesség, nemzeti önvédelem		
a demonstrálók létszáma*	363 fő			1436 fő			530 fő		
konfliktusok	4%			8%			30%		
erőszak**	1%			3%			7%		

Megjegyzések: B: Budapest, V: város, F: falu

* A hírekben közölt becslések alapján számított átlag

** Az erőszakos cselekmények százalékos aránya az összes tiltakozási formán belül

A 3. táblázat mutatja, hogy a tiltakozáshullám radikális szakaszában a Jobbik és a hozzá közeli szervezetek voltak a legaktívabbak a demonstrációk szervezésében. 2007 ősztől megjelentek a „kitelepült tüntetések”, ezzel együtt megváltozott a mozgósítás közvetlen kiváltó oka is. Ezen demonstrációk fő indoka ugyanis valamilyen helyi relevanciájú történés volt, amelyre az ország több pontjáról érkeztek résztvevők, a felszólalók pedig igyekeztek tágabb társadalmi összefüggésben bemutatni a történeteket, mintha azok egy mozaik összeillő darabjai volnának. A 2006-os őszi tízezer fős mozgósításhoz hasonló események nem voltak az időszakban, így

18 MTI (2009. 02. 14.): Becsület napja – Több mint ezer fekete ruhás emlékezett a Hősök terén.

a résztvevők átlagos létszáma is jóval alacsonyabb, viszont csaknem négyszer akkora az indulatos történések (pl. zászlóégetés), incidensek¹⁹ aránya a demonstrációkon, ami összefügg a kirívóan erőszakos cselekmények növekedésével.

2007 decemberében Molotov-koktélokot dobtak kormánypárti politikusok ingatlanjaira és fizikailag bántalmaztak egy műsorvezetőt. Az akciókat a Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadító Hadsereg vállalta magára. Az ügyészség vádirata szerint a Hunnia „katonai szárnya” 2007 és 2009 között terrorcselekményeket hajtott végre. A sejtekbe szerveződött tucatnyi tag akcióinak célja a politikai elit megfélemlítése, a társadalmi zavarkeltés és az állam destabilizálása volt, a vélelmezett vezető(k) szerepe azonban egyelőre még nem tisztázott. Ez a fajta *militáns stratégia* felülről építkezik, hierarchikus szerveződést, a tagok részéről fegyelmezettséget, konspirációs és rejtőzködési ismereteket igényel, kerüli a magamutogatást, mivel a politikai üzenet eljuttatásán van a hangsúly, éppen ezért a szervezet betokozódásához vezet (della Porta 2013). A militáns stratégia másik típusát a 2008 és 2009 között történt román elleni gyilkosságsorozatért felelős (a sajtó által „Halálbrigádnak” nevezett) földalatti szerveződés képviseli. Az elkövetők nem fogalmaztak meg politikai üzenetet, azonban az akciók célja a félelemkeltés és társadalmi zavarkeltés. A gyilkosságok motivációjából eredően szervezett politikai erőszakról beszélhetünk (cigányok és nem cigányok között akartak erőszakos konfliktust kirobbantani, továbbá politikusok ellen is terveztek támadásokat). A csoport a több mint egy évig tartó működése alatt hat védekezésre képtelen halálos áldozattal és öt súlyos sérülttel járó támadást hajtott végre, lakóházakat gyújtott fel és több tucat ember életét veszélyeztette.²⁰

4. táblázat: A politikai erőszak eltérő mintái

	Az erőszak jellege	Az erőszak célzottsága	Fő célpontok	A szerveződés nyilvánossága
Huliganizmus (2006–2010)	Utcai zavargások, rongálás, rendzavarás	spontán, diffúz	helyzettől függő	nem szervezett
Radikális önvédelem (2007-től)	Szimbolikus erőszak, néhány komolyabb incidens	célzott	romák	félig nyilvános szerveződések
Magyarok Nyilai (2007–2009)	Politikai célú erőszakos cselekmények	célzott	politikusok	zárt, földalatti szerveződés
„Halálbrigád” (2008–2009)	A támadások tervezettek, de céljuk nem nyilvános	célzott	romák	zárt, földalatti szerveződés

Ahogy a tömegdemonstrációk helyét átvették a kisebb, de radikálisabb hangvételű tüntetések, a konfrontatív és erőszakossá váló ellendemonstrációk (lásd Meleg büsz-

19 MTI (2007. 10. 23.): Tizenkilenc ember sérült meg a hétfői budapesti utcai rendbontásban.

20 MTI (2009. 08. 23.): Előzetesen a romagyilkosságok elkövetői – Volt koszovói katona az egyik gyanúsított.

keség napja 2007 és 2009 között), nem sokkal később megjelentek az extrémista földalatti csoportok (4. táblázat). Az eredmények egybehangzanak azokkal a megfigyelésekkel, melyek szerint a tiltakozási ciklus elején és a végén gyakrabban bukkan fel az erőszak: a kezdetekkor spontán és diffúz formában, majd a tömeges demonstrációk során csökken az előfordulásuk, végül a mozgósítás lecsillapodásával megjelennek a földalatti szerveződések (*clandestine groups*), és az erőszak szervezett formát ölt (Tarrow 1998; della Porta 2013; Koopmans 2004). A szervezettség megjelenéséből következik a feltételezés, hogy az eltérő mintázatok az erőszak eszközlésének összekapcsolódó láncszemei, amelyben a szervezetek egymást túllícitálva (*outbidding*) próbálják befolyásolni az eseményeket. Mindez azonban nem lenne teljes a média közvetítő szerepe nélkül, amely láthatóvá tette az erőszakos megnyilvánulásokat.

Deradikalizálódás és intézményesülés: 2009-től

2008 utolsó harmadában az EP-választás jobbikos kampánya jelzi az átmenetet a tiltakozási hullám lezáró szakaszába, amelyben világosabbá válik, hogy a radikalizmus eltérő stratégiákat folytatató szegmensekre bontható. A párt erősödő támogatottsága,²¹ a több ezer fős tömeggyűlések az intézményesülés sikerét vetítették előre, amelyhez szükség volt a politikai eszköztár átalakítására is. A cél ekkor már nem pusztán a figyelemfelhívás volt, hanem hogy a Jobbik a Parlamentben képviselje a radikalizmust. Ennek megfelelően egyre inkább a sajtótájékoztatók, politikai gyűlések és kampányrendezvények kerültek túlsúlyba az utcai demonstrációkkal szemben, jóllehet a felvonulások változó intenzitással még évekig folytatódtak.

A tiltakozási hullám leszálló ágában a mozgalmon belül felerősödhet az intézményesülésre irányuló stratégia (Koopmans 2004). A Jobbik (szövetségeseivel együtt) 2008-ra a radikális oldal domináns szereplőjévé vált: gyarapodott a párt tagjainak és alapszervezeteinek száma,²² megkezdték a felkészülést az EP-választásokra, a főszereplő tartozó média rendszeresen beszámolt a mozgalom eseményeiről, sőt az internetes mozgalmi média is egyre kiterjedtebbé vált (Jesko és mtsai 2011). A választási sikerek visszaigazolták az intézményesülés stratégiáját, a mozgalom többi szereplője számára viszont feladatot adtak, hogy miként őrizhetik meg a bázisukat a tiltakozási dekonjunkció idején. A stratégiaváltást a mozgalmon belüli konfliktusok kísérték, a Magyar Gárda 2008 őszén két részre szakadt, a többséget alkotó, Jobbikkal szövetséges szervezetek azonban felismerték a parlamenti képviselet jelentőségét, és együttműködésüket meg is erősítették.²³ Eszköztárát tekintve a mozgalom 2011 közepéig deradikalizálódott, a földalatti csoportokat a rendőrség 2009-ben felszámolt.

21 Egy 2009-es felmérés szerint júniusban 10 százalékon állt a Jobbik a biztosan szavazó pártválasztók körében. <http://ipsos.hu/hu/news/vezet-a-fidesz-erosodott-a-jobbik>.

22 MTI (2009. 01. 28.): Hetente nyolc-tíz új helyi szervezetet alapít a Jobbik.

23 2009. június 14-én Szegeden a Jobbik, a Magyar Gárda, a HVIM, a Betyársereg és mások megállapodtak a további együttműködésről.

molta, az Országgyűlés pedig – a gyöngyöspatai helyzetre reagálva²⁴ – szigorította az illegális közbiztonsági tevékenység büntetését, így a „járőrözések” is megszűntek.

5. táblázat: A szervezettípusok és a tiltakozási formák összefüggése

	Szakaszok	Konvencionális	Demonstratív	Expresszív	Konfrontatív	Erőszakos
Politikai pártok	Látens	,145	,034	-,222**	,072	-,255**
	Expanzív	-,024	-,123	,118	,219*	,046
	Radikális	,410**	-,207**	-,068	-,038	-,305**
	Deradikalizálódás	,267**	-,227**	-,195**	–	–
Mozgalmi szervezetek	Látens	-,212*	,113	,255**	-,076	-,054
	Expanzív	-,033	,135*	-,090	-,128	-,058
	Radikális	-,428**	,412**	,176**	,041	-,186**
	Deradikalizálódás	-,362**	,293**	,337**	–	–
Szubkulturális csoportok	Látens	-,255**	-,023	,258**	-,035	,526**
	Expanzív	-,149	-,096	,058	,211*	,568**
	Radikális	-,164**	-,050	,151**	-,034	,241**
	Deradikalizálódás	-,202**	,092	,498**	–	–
Extremista csoportok	Látens	–	–	–	–	–
	Expanzív	–	–	–	–	–
	Radikális	-,216**	-,078	-,092	-,044	,724**
	Deradikalizálódás	–	–	–	–	–

Megjegyzések: Phi-együtthatók

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$ (kétoldali próbák)

Az új radikális pólus a korábbi próbálkozásokhoz képest sokkal hatékonyabban centralizálta a mozgalmat, noha a szervezetek száma 2000 és 2005 között 7-ről 13-ra nőtt, majd a következő öt évben megháromszorozódott. Ebbe beleértendők a pártok, a mozgalmi szervezetek és a szubkulturális csoportok, melyek között megszilárdult a munkamegosztás (5. táblázat). A Jobbik intézményesülésének eredményeként a radikális jobboldal konvencionális politikai kezdeményezései szinte kizárólag a párttól származnak, amely ugyanakkor a mozgalmi bázistól sem szakadt el. A demonstrációk és expresszív események szervezésében, a radikális jobboldal hálózatainak összefogásában a Jobbikhoz közel álló mozgalmi szervezetek (a Betyársereg, a HVIM és a Magyar Gárdához hasonló szervezetek) fontos szerepet játszanak. A korábbi szakaszokban a konfrontatív és erőszakos akciók során aktív szubkulturális szint a tiltakozáshullám végére már inkább csak az expresszív célokat szolgáló eseményeknél tűnik fel, azaz a többé-kevésbé depolitizálódott.

24 2011 tavaszán a helyi cigányok és a Gyöngyöspatán „járőröző” radikális szervezetek között hónapokig tartó feszült helyzet alakult ki (bővebben: Feischmidt és mtsai 2014: 373–402).

Jobboldali radikalizmus mint médiaszenzáció

A 2006. október 15-én történt olaszliszkai emberölés az „őszödi beszédhez” hasonlóan heves indulatokat váltott ki. Az eset másnapján kiadott Jobbik-közlemény a 'cigánybűnözés' kifejezést használta,²⁵ ami ellen több médium, közéleti személyiség és roma civil szervezet is tiltakozott. A Jobbik ezt követően elindította a „cigánybűnözéssel” foglalkozó honlapját, amelynek roma származású elkövetőkhöz köthető bűnesetek nyilvánosságra hozatala volt a célja. A radikális párt interpretációjára adott reagálások akaratlanul is hozzájárultak a Jobbik értelmezési keretének terjedéséhez, ami jól rezonált a többségi társadalomban meglévő előítéletekkel.²⁶ A keret legfontosabb elemeit összefoglalja „A Jobbik javaslatai a cigánybűnözés felszámolásáról” című írás: 1. a romák pozitív diszkriminációjának megszüntetése, 2. a bűnelkövetők etnikumának nyilvánossága, 3. a romák erőszakos integrációjának megszüntetése, szegregáció az oktatásban, 4. a segélyezés átalakítása, közmunka.²⁷ A sajtóelemzésen keresztül azt vizsgálom, hogy miként viszonyultak a közvéleményt befolyásoló bal- és jobboldali szereplők a „cigánybűnözés” értelmezési keretéhez, illetve a Magyar Gárdához, amely részben a „cigánykérdés” megoldásaként jött létre.

A médiahírek terjedésével foglalkozó tanulmányok (Fokasz–Kopper 2009) az Olaszliszkaán történeteket olyan szenzációként írják le, amelyek látszólag a semmiből bukkannak fel, intenzív érzelmek (pl. felháborodás, düh) kapcsolódnak hozzájuk, változatos értelmezések sorát sűrítik magukba, elősegítik a kollektív identitás („megtámadtak minket”) létrejöttét, ami növeli a mozgósítás sikerét. A „cigánybűnözés” hasonlóképp erős hatással van az érzelmekre, eltérő eseteket sűrít össze, gyakorlatilag bármilyen bűncselekményre (lincselés, agyonverés, szíven szúrás, kifosztás)²⁸ utalhat, így könnyen hozzáférhetővé teszi a cigányellenes attitűdöket. A kifejezésről szóló újságcikkek hatvan százaléka 2008 és 2009 folyamán jelent meg, de maga a szó már a 2006-os közlemény előtt beszivárgott a mainstream médiába (Karácsony–Róna 2011). A „cigánybűnözésről” szóló diskurzus résztvevői elsősorban értelmiségiek és újságírók, kisebb részben roma és jogvédő szervezetek képviselői. A *Népszabadsághoz* képest a *Magyar Nemzetben* valamivel több egybehangzó állítás jelent meg, amely szerint a „cigánybűnözés” létező jelenség, a „politikai korrektség, vagyis a problémák letagadása jelenti az igazi veszélyt”.²⁹ A legtöbb reagálást azok a megnyilatkozások váltották ki, amelyekben egy-egy szakember/közszereplő használta a kifejezést (pl. Pásztor Albert miskolci rendőrkapitány, Szabó Máté ombudsman, aki később visszavonta a nyilatkozatát).

25 MTI (2006. 10. 16.): Új romapolitikát sürget a Jobbik az Olaszliszkaán történetek kapcsán.

26 A 'cigánybűnözés' kifejezést egy felmérés szerint a megkérdezettek 91 százaléka létező jelenségnek tartja (Nézőpont Intézet: A kulcsszó: közbiztonság? Heti Válasz, 2008. augusztus 27.).

27 <https://web.archive.org/web/20070201000000/http://ciganybunozes.com>.

28 A felsorolást Seszták Ágnes „A farizeusoknak abba kellene hagyni az aggodást” című publicisztikájából emeltem ki, amely a *Magyar Nemzet* 2008. január 30-i számában jelent meg.

29 Balavány György: Tibor, a hazugságszolgáltató, *Magyar Nemzet*, 2008. március 5.

6. táblázat: A „cigánybűnözés” és a Magyar Gárda megítélése a sajtóban

		Láthatóság	Konzonancia	Disszonancia	Legitimitás
Cigánybűnözés	<i>Magyar Nemzet</i>	70	5	20	20
	<i>Népszabadság</i>	57	3	29	9,4
Magyar Gárda	<i>Magyar Nemzet</i>	256	27	65	29,3
	<i>Népszabadság</i>	350	20	126	13,7

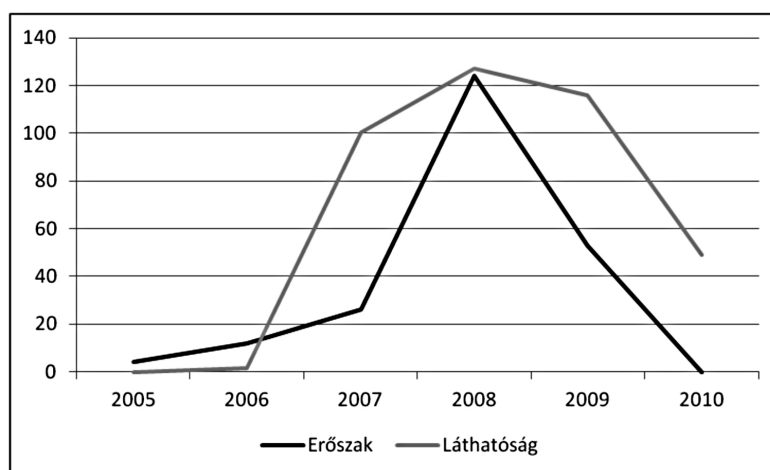
A Magyar Gárdáról szóló hírek láthatósága a folyamatosan jelen lévő „cigánybűnözésnél” sokkal nagyobb volt: 2007 augusztusától decemberig több újságcikk jelent meg a két napilapban, mint a „cigánybűnözésről” együttvéve. A 6. táblázatból az is jól látható, hogy a liberális-baloldali *Népszabadság* csaknem másfélszer többet foglalkozott a Gárdával, mint a konzervatív-jobboldali *Magyar Nemzet*. A szervezet létrejöttét nyilvánosan elneveztek a baloldali és liberális pártok, illetve szellemi holdudvaraik, közjogi méltóságok, civil szervezetek, sőt a nemzetközi sajtó részéről is. Az ellenzéki pártok és a hozzájuk kötődő közéleti szereplők érzelmileg visszafogottabban bírálták a Gárda létrejöttét, állásfoglalásaikban nem a „fasiszta-párhuzam” dominált, hanem a szervezet inadekvátsága. Szerintük a romló közbiztonság, a növekvő félelemérzet és a vidéki társadalmi problémák kezeletlensége, vagyis olyan megfigyelhető jelenségek miatt alakult meg a Magyar Gárda, amelyeket a kormánynak és a rendőrségnek lenne kötelessége megoldani. Amíg a „cigánybűnözésről” folytatott diskurzusban a politikai elit alig vett részt, a Magyar Gárdával kapcsolatban már nemcsak a politikai holdudvar, hanem a pártok képviselői is rendszeresen megnyilvánultak, azonban többnyire mindkét fél az ellenoldalt tartotta hibásnak a Gárda létrejöttében.³⁰ Fontos megjegyezni, hogy a támogatók körében nem a politikai elithez tartozó politikusokat találunk, hanem újságírókat (pl. Lovas Istvánt), jobboldali szimpátiájukról is ismert hírességeket (pl. Bakay Kornélt, Usztics Mátyást), egyházi személyeket (pl. Hegedűs Lóránt református püspököt).

Hogyan értékelték a bal- és jobboldali véleményformálók a radikális politikai követeléseket? Főként idézetek formájában mindkét hírlapban jelentek meg a radikálisok akcióit támogató állítások, ezek mennyisége és kontextusa azonban jelentősen különbözik. A *Magyar Nemzet*ben és a *Népszabadság*ban közel ugyanannyi a konzonáns állítás, azonban a konzervatív lapban ezeket jóval kevesebb negatív reakció kísérte, aminek köszönhetően magasabb a legitimitás mértéke. Koopmans és Olzak (2004: 205) felhívják a figyelmet arra, hogy egy legitim követelés gyengébb rezonanciát is eredményezhet, mivel kevesebb ellenreakciót vált ki, mint egy illegitim követelés. Mindez tükröződik abban, hogy a jobboldal elsősorban a baloldali-liberális kormányzás alkalmatlanságát látta a radikális megnyilvánulásokban, tehát ilyen vonatkozásban legitimnek tartotta a közbiz-

30 Mindenki mást lát a gárdában. Öt párt ötféle véleményt fogalmazott meg a szélsőjobboldali veszélyről. *Népszabadság*, 2007. szeptember 1.

tonság megerősítésére vonatkozó követeléseket. A baloldali reakciók viszont nemcsak a követelés formáját, hanem annak tartalmát is illegitimnek tartották, ezért a jobboldali napilaphoz képest közel kétszer annyi negatív állítás jelent meg a *Népszabadságban*. Összességében a radikalizmus a baloldali véleményformálók körében keltett nagyobb rezonanciát, így ezek a vélemények nagyobb mértékben járultak hozzá a hírek tovagyűrűző hatásához (*ripple effect*), aminek következtében a megszólított célcsoportnál szélesebb közönséghez érhetett el az eredeti üzenet. Az eredmények alapján úgy tűnik, igazolható az állítás, mely szerint a radikális követelések eltérő megítélése közrejátszott abban, hogy a 'cigánybűnözés' kifejezés és a Magyar Gárda némi legitimációra tett szert.³¹

4. ábra: A szimbolikus erőszak láthatósága a sajtóban, illetve a fizikai erőszak mértéke

A „cigánybűnözés” és a Magyar Gárda által reprezentált szimbolikus erőszak azonban nem csupán a mozgalom és társadalom viszonyában fejt ki a hatását, hanem a radikális mozgalmon belül is. Az elemzés végén azt vizsgálom, hogy milyen összefüggés mutatható ki a szimbolikus erőszak médiajelenléte és a fizikai erőszak mértéke között. A politikai erőszak mérésére – della Porta (2013: 7) eljárását jelentősen módosítva – egy tízpontos skálát dolgoztam ki, amelyen az erőszak enyhébb formái (pl. egy zsidó temető megrongálása) a skála alsó felében helyezkednek el, a személyi sérüléssel járó utcai zavargások közepén, az emberölés pedig a legtetején.³² Hogy a változók függetlenek legyenek egymástól, a Jobbik és a Gárda demonstrációi nem szerepelnek az erőszakos esetek között.

31 A Publicus Intézet 2009-es felméréséből kiderül, hogy a társadalom közel tíz százaléka szimpatizál a Gárdával és mindössze 5–7 százalék tartja veszélyesnek a szélsőséges pártokat és mozgalmakat, http://www.publicus.hu/blog/magyar_garda/.

32 A skála változói és értékei: az erőszak típusa (1: szimbolikus, 2: fizikai), a közvetlen célpont (1: tárgy, 2: személy), a szervezettség (2), a személyi sérülés és emberölési kísérlet (2), az emberölés (4).

A szimbolikus erőszak láthatósága 2007 nyarától, a Magyar Gárda megalakulásától kezdett élesen növekedni és egészen 2009 őszéig magas szinten volt, ezt követően meredeken csökkent, de 2010 folyamán még nem érte el a kiindulási szintet (4. ábra). A fizikai erőszak mértékének emelkedése korábbról indult, de 2007–2008 fordulójáig nem nőtt meredeken (ekkor hajtotta végre az első akcióit a Magyarok Nyilai nevű szervezet). A legkritikusabb a 2008 nyarától 2009 őszéig tartó időszak, amely alatt súlyos atrocitások, gyújtogatások, illetve halálos kimenetelű támadások történtek. A szimbolikus erőszak láthatósága és az erőszak mértéke között jelentős statisztikai összefüggést találunk ($R=0,418$), a lineáris regresszióelemzés pedig megerősíti a feltevélezt, hogy a szimbolikus erőszak médiában való előtérbe kerülése hozzájárult a fizikai erőszak növekedéséhez (7. táblázat). Bár más esettanulmányok is hasonló következtetésre jutottak a média hírek dinamikája és az erőszak közötti kölcsönhatást illetően (Koopmans–Olzak 2004; Myers 2000), fontos hangsúlyozni, hogy a politikai erőszak teljesebb körű megértéséhez további tényezők vizsgálatára van szükség.

7. táblázat: A lineáris regresszió együtthatói

	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
Konstans	1,052	,805		1,306	,196
A szimbolikus erőszak láthatósága	,356	,092	,418	3,852	,000

Megjegyzések: $R^2 = 0,175$; $F=14,839$; $p<0,001$

Összefoglalás

A tanulmányban a 2006 utáni tiltakozáshullám radikalizálódását majd deradikalizálódását mutattam be, amely során a marginális helyzetű radikális jobboldal mozgásba lendült, politikai követelése felkeltették a nyilvánosság figyelmét, támogatottsága pedig növekedésnek indult. Mind a mozgalom radikalizálódását, mind pedig az intézményesülését mozgalmon belüli és azon kívüli tényezők segítették, a következőkben ezeket tekintem át.

A tiltakozáshullám látens szakaszában egy megosztott, tömeges mozgósításra képtelen radikális politikai színtér képe rajzolódott ki, amely a politikai kezdeményezései révén az expanzív szakaszban sem tudott az események középpontjába kerülni. Ennek oka, hogy a kormány lemondását követelő erőteljes mozgósítás időszakában is csak egy szűkebb réteg volt fogékony az „alkotmányozó nemzetgyűlést” célzó radikális követelésekre. A 2006 őszétől fokozódó hatalmi represszió (a jogtalan rendőri intézkedések, a gyülekezési jog megsértése) azonban alapvetően befolyásolta a tiltakozási hajlandóságot, a tiltakozó csoportok összetételét, és ezzel a radikalizálódás irányába terelte a tiltakozáshullámot. A radikális jobboldali sze-

replők közül egyedül a Jobbik volt képes arra, hogy a szolgálatába állítsa a nagymérvű elégedetlenséget, mégpedig olyan módon, ami egybevágott a potenciális támogatók nézeteivel és kiváltotta a média érdeklődését.

(1) A radikális tiltakozási stratégia hozzájárult a mozgalom centralizálásához: a Jobbik és társszervezetei 2007-től fokozatosan kiépítették országos hálózatukat, amely integrálta a radikális jobboldal legnagyobb részét, illetve új híveket szerzett a radikalizmusnak. A radikális tiltakozási szakasz demonstrációinak kétharmadát már az új radikális pólus szervezte. A korábban fontos szereplők (MIÉP, MNB 2006, MVSZ) a tiltakozáshullám végére jelentéktelenné váltak, a hagyományos szélső-jobboldal továbbra is marginális helyzetben maradt, a Jobbik számára viszont megnyílt az intézményesülés felé vezető út, a szubkulturális létet maguk mögött hagyó szövetségei a mai napig fontos szerepet játszanak a mozgalom integrálásában.

(2) A radikális demonstrációk, Gárda-felvonulások folyamatossá tették a radikális jobboldal jelenlétét a médiában. A „cigánybűnözés” tematizálása releváns szereplőként jelenítette meg a Jobbikot, amely a politikai ellittel ellentétben egyszerű és hatékonyan tűnő megoldásokat kínál a társadalmi problémákra (Karácsony–Róna 2010). A sikeres mozgósítás klasszikus esetét látjuk tehát, amelyben fokozatosan közeledik egymáshoz a keresleti és kínálati oldal: első lépésben a tiltakozók „cigánybűnözéssel” kapcsolatos értelmezési keretei terjednek el (*consensus mobilization*), amit a cselekvésre ösztönzés (*action mobilization*) szakaszai követnek (Klandermands 2004).

(3) A politikai megosztottság a radikális követelésekhez való viszonyulásban is tükröződik. A hírlapokban megjelent támogató állásfoglalásokat tekintve nem volt jelentős különbség, a baloldali véleményformálók azonban gyakrabban fejezték ki negatív véleményüket, észrevehetően nagyobb fenyegetést láttak a radikális megnyilvánulásokban. Nem állítható, hogy a mérsékelt jobboldal támogatta volna ezek célját vagy kifejezési formáját, viszont egyetértett a radikálisokkal abban, hogy a politikai korrektség csak akadályozza, hogy őszintén lehessen beszélni a „cigányproblémáról” – ezzel részben legitimálta a „cigánybűnözés” értelmezési keretét. A liberális baloldal ahelyett, hogy új keretbe foglalta volna a kérdést, inkább a végletekig leegyszerűsített radikális követelés cáfolatával újra- és újratermelte azt, rosszabb esetben pedig még fokozta is a polarizáltságot.³³

(4) A média közvetítése által a szimbolikus erőszak átjárta a nyilvánosságot, a híradások súlyos etnikai konfliktusokról, a cigányság megfegyvelmezését követelő felvonulásokról szóltak, amelyek motiválhatták az extrémizmust. Eddig nem esett szó arról, hogy az extrém csoportok is visszahatnak a mozgalom egészére. A mérsékelt csoportok szempontjából előnyös is lehet, ha a mozgalomnak van radikális szárnya, mivel a tevékenységük tovább növeli a közvélemény érdeklődését az általuk felvetett téma iránt, így a mérsékelt irányzat érvei vonzóvá válhatnak a közönség számára (Haines 1984).

33 Bauer Tamás: Orbán gárdája. *Népszabadság*, 2007. szeptember 12.

A tanulmányban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy hogyan vált egyre radikálisabbá a tiltakozáshullám. A kontextuális jellemzők, mint az elégedetlenség, a politikai megosztottság vagy a politikai lehetőségstruktúra változása fontos, de nem elégséges feltételei a radikalizálódásnak. A tiltakozások erőszakosabbá válásának folyamatát a mozgalom és a hatalom, a mozgalom és a nyilvánosság, illetve a mozgalmi szervezetek egymás közötti kölcsönhatásaként írtam le. Mindemellett számos kérdés maradt megválaszolatlan a radikalizálódással, illetve tágabb értelemben a radikális jobboldal társadalmi beágyazottságával kapcsolatban. A megértés érdekében a továbbiakban vizsgálni kellene a kollektív cselekvést megalapozó értelmezési kereteket, a mozgalom-egyen nexusokat, a szervezeti kapcsolathálókat, illetve azokat a diskurzusokat, amelyekben a politikai polarizáltság kibontakozik és megerősödik.

Abstract: The main aim of this paper is to contextualize and understand the rise and institutionalization of Hungarian right-wing radicalism from the mid 2000's. Social movement organizations' (SMO) mobilizing efforts like radical protest repertoire and frame alignment play key roles in this process. The first third of wave of contention against government is characterized by mass demonstrations as well as spontaneous and diffuse violence. The government responded to conflict with drastic reduction of protest opportunities (e.g. obstruction of right of assembly). As a result of repression the recruitment base and the goal of protests had changed, therefore radical actors came to the fore in media reports. With the growing of symbolic violence clandestine groups had appeared whereby the violence became heavier and more organized. Radicalization was partially legitimized by political polarization and largescale grievance. Theoretical framework of the study tries to combine the contextual perspective of political process theory with strategic approach to collective action.

Keywords: media, political and discursive opportunity, political violence, radical right-wing movement, strategic approach, wave of contention

Irodalom

- Alimi, E. Y. – Demetriou, C. – Bosi, L. (2015): *The Dynamics of Radicalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Bodoky T. (2008): *Túlkapások. Tényfeltáró újságírás*. Budapest: Elektromédia Kft.
- Caiani, M. – della Porta, D. – Wagemann, C. (2012): *Mobilizing on the Extreme Right. Germany, Italy, and the United States*. New York: Oxford University Press.
- Carter, E. (2005): *The Extreme Right in Western Europe*. Manchester–New York: Manchester University Press.
- della Porta, D. (2013): *Clandestine Political Violence*. New York: Cambridge University Press.
- della Porta, D. – Diani, M. (2006): *Social Movements: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- della Porta, D. – LaFree, G. (2012): Processes of radicalization and de-radicalization. *International Journal of Conflict and Violence*, 6(1): 4–10.
- Feischmidt M. – Glózer R. – Ilyés Z. – Kasznár V. K. – Zakariás I. (2014): *Nemzet a mindennapokban. Az újnacionalizmus populáris kultúrája*. Budapest: L'Harmattan.

- Fokasz N. – Kopper Á. (2009): Szenzációk kettős szerepben. Az emlékezés helyei és miliói a médiában. *Szociológiai Szemle*, 4: 25–42.
- Gamson, W. A. (2005): Movement impact on cultural change. In Pfohl, S. et al. (eds.): *Culture, Power, and History*. Leiden–Boston: Brill. 103–125.
- Gamson, W. A. – Meyer, D. S. (1996): Framing Political Opportunity. In McAdam, D. – McCarthy, J. D. – Zald, M. N. (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York: Cambridge University Press, 275–290.
- Gerhards, J. – Rucht, D. (1992): Mesomobilization: Organizing and framing in two protest campaigns in West Germany. *American Journal of Sociology*, 93(3): 555–595.
- Grajczár, I. – Tóth A. (2011): Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe. In Enyedi Zs. – Szabó A. – Tardos R. (szerk.): *Új képlet. Választások Magyarországon, 2010*. Budapest: DKMKA, 57–92.
- Haines, H. H. (1984): Black radicalization and the funding of civil rights: 1957–1970. *Social Problems*, 32(1): 31–43.
- Hirsch Hoefler, S. – Mudde, C. (2013): Right-wing movements. In Snow, D. A. – della Porta, D. – Klandermans, B. – McAdam, D. (eds.): *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. Oxford: Blackwell.
- Hutter, S. (2014): Protest event analysis and its offsprings. In della Porta, D. (ed.): *Methodological Practices of Social Movement Research*. Oxford: Oxford University Press, 335–367.
- Jasper, J. M. (1997): *The Art of Moral Protest. Culture, Biography, and Creativity in Social Movements*. Chicago–London: University of Chicago Press.
- Jasper, J. M. (2004): A strategic approach to collective action: Looking for agency in social-movement choices. *Mobilization: An International Journal*, 9(1): 1–16.
- Jenkins, C. – Form, W. (2005): Social movements and social change. In Janoski, T. – Alford, R. R. – Hicks, A. M. – Schwartz, M. A. (eds.): *The Handbook of Political Sociology*. New York: Cambridge University Press, 331–349.
- Jeskó J. – Tóth J. – Bakó Z. (2012): A radikális jobboldal webes hálózatai. *Politikatudományi Szemle*, 21(1): 81–101.
- Karácsony G. – Róna D. (2010): A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi megerősödésének lehetséges okairól. *Politikatudományi Szemle*, 19(1): 31–63.
- Klandermans, B. (2004): The demand and supply of participation: Social-psychological correlates of participation in social movements. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 360–379.
- Koopmans, R. (2002): Codebook for the Analysis of Political Mobilisation and Communication in European Public Spheres. Letöltés: 2014. 09. 22.
<http://europub.wzb.eu/Data/Codebooks%20questionnaires/D2-1-claims-codebook.pdf>.

- Koopmans, R. (2004): Protest in time and space: The evolution of waves of contention. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 19–46.
- Koopmans, R. – Olzak, S. (2004): Discursive Opportunities and the evolution of right-wing violence in Germany. *American Journal of Sociology*, 110: 198–230.
- Koopmans, R. – Rucht, D. (2002): Protest event analysis. In Klandermans, B. – Staggenborg, S. (eds.): *Methods of Social Movement Research*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 231–259.
- Koopmans, R. – Statham, P. (1999): Political claims analysis: Integrating protest event and political discourse approaches. *Mobilization: An International Journal*, 4(1): 203–221.
- Koopmans, R. – Statham, P. – Giugni, M. – Passy, F. (2005): *Contested Citizenship. Immigration and Cultural Diversity in Europe*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press.
- Krekó P. – Juhász A. – Molnár Cs. (2012): A szélsőjobboldal iránti társadalmi kereslet növekedése Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 20(2): 53–79.
- Kriesi, H. (2004): Political context and opportunity. In Snow, D. A. – Soule, S. A. – Kriesi H. (eds.): *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell, 67–90.
- McAdam, D. (1996): Conceptual origins, current problems, future directions. In McAdam, D. – McCarthy, J. D. – Zald, M. N. (eds.): *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures, and Cultural Framings*. New York: Cambridge University Press, 23–40.
- Mikecz D. (2014): Új tiltakozási és szervezeti formák a radikális jobboldali mozgalmi eszköztárban. *Politikatudományi Szemle*, 23(4): 71–91.
- Myers, D. J. (2000): The diffusion of collective violence: Infectiousness, susceptibility, and mass media Networks. *American Journal of Sociology*, 106(1): 173–208.
- Nemzetbiztonsági Hivatal (2007): *NBH-Évkönyv 2006*. Budapest: NBH.
- Róna D. – Sörös A. (2012): A kuruc.info nemzedék. In Szabó A. (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale, 113–156.
- Snow, D. A. – Benford, R. D. (1988): Ideology, frame resonance and participant mobilization. *International Social Movement Research*, 1: 197–219.
- Snow, D. A. – Rochford, E. B. – Worden, S. K. – Benford, R. D. (1986): Frame alignment processes, micromobilization and movement participation. *American Sociological Review*, 51: 464–481.
- Staggenborg, S. (2013): Institutionalization of social movements. In Snow, D. A. – della Porta, D. – Klandermans, B. – McAdam, D. (eds.): *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*. Oxford: Blackwell.
- van Stekelnburg, J. – Roggeband, C. – Klandermans, B. (eds.) (2013): *The Future of Social Movement Research. Dynamics, Mechanisms, and Processes*. Minneapolis–London: University of Minnesota Press.

- Szabó A. (1998): A politikai tiltakozás elemzésének lehetséges módszere. *Politikatudományi Szemle*, 7(3): 111–125.
- Szabó M. (2004): Kormányból az utcára? In *Globalizáció, regionalizmus, civil társadalom*. Budapest: Századvég, 247–249.
- Szabó M. (2007): A „forró ősz” 2006-ban Budapesten – értelmezési kísérlet politológiai-politikai szociológiai szempontból. In Sándor P. – Vass L. – Tolnai Á. (szerk.): *Magyarország Politikai Évkönyve 2006-ról*. Budapest: DKMKA, 1241–1262.
- Tarrow, S. (1998): *Power in Movement. Social Movement and Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, C. (2003): *Politics of Collective Violence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Varga M. – Keresztes Cs. (2013): *Bőrfejűek. A magyarországi skinhead mozgalom 30 éve*. Budapest: Magánkiadás.